

Ольга Солодуха,

асистент кафедри зарубіжної преси та інформації факультету журналістики ЛНУ імені Івана Франка, секретар ректорату, член НСЖУ

Проблема свободи преси є одним з наукових зацікавлень авторки. Пишучи три роки тому магістерську роботу (тему якої продовжуємо у кандидатській праці), ми звернули увагу на один із аспектів цього питання саме в Україні: взаємозв'язок свободи слова з темою Голодомору 1932-33 рр. Висновки наштовхнули на ряд думок, які ми побіжно наводимо у цій роботі, не претендуючи на формулювання істини, а лише відтворюючи певні факти, що вже є певними кроками на шляху до цієї істини.

Лакмусовим папірцем для свободи слова нині залишається обговорення Голодомору в Україні у 1932-1933 рр. І це при тому, що факти – очевидні, докази – неспростовні, свідки – живі. Відбувається ідеологізація безмірної свободи (похідної від ідеї часу, прогресу), яка є пародією на Божественне покликання людини. Це – пряме затуманення зору, яке, за влучним висловом дослідника С.Квіта, так чи інакше стає у результаті тоталітарним.

У статті «Гласність і проблема Голоду 1930-их років в Україні» її автор Тарас Кузьо зазначає, що навіть у ті страшні 30-і цю проблему піднімали. Проте, її піднімали не ЗМІ: «На офіційній лекції в одному московському науковому інституті д-р Микола Шмельов сказав, що 17 мільйонів радянських громадян пройшли через ГУЛаг у період 1937-1953 рр. У жовтні історик Юрій Поляков підтвердив на пресовій конференції, що лише в кінці 1930-их років репресованих було один мільйон. Твердження Полякова появилось у повідомленні пресового агентства Новости (жовтень 1987), але ні про його виступ, ні про виступ Шмельова радянська преса не згадала. На пресовій конференції, що відбулася після виступу Горбачова, шеф радянської пропаганди Олександр Яковлев заперечив західню оцінку, що за сталінської ери загинули мільйони людей» [6 ; 73].

На відміну від журналістів, певну мужність зберігали письменники. Твори С.Залигіна, І.Бабеля, Ч.Айтматова, Б.Можаєва, Ф.Абрамова, В.Белова і В.Бикова хоч і розповідають про виродження і зубожіння селянства, що почалося від колективізації, «але уникається відкритої політичної аналізи цих подій» [6 ; 74]. Наприклад, В.Биков пише про страждання рідної Білорусі під час колективізації. Враховуючи те, що його країна не зазнала голоду, що ж можна сказати про Україну того періоду?

Про жахи колективізації та її наслідки говорили В.Шубкін, Є.Євтушенко, О.Сулейменов, писали українські дисиденти та письменники В.Захарченко (роман «Ярмарок»), І.Дзюба (журнал «Київ»), В.Сосюра (роман «Третя рота», надрукований в «Літературній Україні»), С.Кульчицький (часопис для українців за кордоном «Вісті з України»), О.Мусієнко, В.Чорновіл («Український вісник»), а також радянський демограф Марк Тольц (журнал «Огонек»). Факти про Голодомор та репресії подавали тижневики «Неделя», «Аргументы и факты», а також самвидавний документ під заголовком

«Українська католицька церква: катакомби й альтернативи». Видання «The Tablet» у 1986 році подає рецензію президента Кінстонського коледжу Джана Лавренса на книгу Роберта Конквеста «Жнива скорботи» про Голод в країні. Офіційні ж рупори СРСР – мовчать. Так, другий том «Історії радянського селянства», а також журнали «Економіка сільського хазяйства», «Вітчизна», газета «Правда України», Київське радіо захищали сталінську примусову колективізацію і брехали читачам та слухачам, які хотіли знати правду про ті страшні часи. Прославлення цього ганебного процесу бачимо і в романі М.Шолохова «Піднята цілина». Історія зберегла і прізвища директора Інституту держави і права Академії наук СРСР Б.Бабія та пресового секретаря посольства СРСР в Оттаві В.Первухіна, які не визнавали Голодомору, а обґрунтовували все неврожаєм. Під час святкувань 70-річчя «встановлення радянської влади на Україні» боязко висловив свою думку В.Щербицький, визнавши Голод наслідком колективізації, але не забувши і про «небачену посуху». А в 70-у річницю Жовтневої революції М.Горбачов, від якого всі чекали нових викриттів, побудував свою промову абсолютно нейтрально і навіть не згадав про штучний Голод в Україні.

Це лише певні факти, які наводить Т.Кузьо. Звісно, їх і загалом було негусто, але протести існували. На жаль, цим не може похвалитися радянська преса. Разом з тим, це були непрості часи. Журналісти жили в страху і в звичці до страху. Здавалося б, нині вся інформація мала би розсекречуватися, адже сумнівів у Голодоморі-геноциді, організованому Сталіним, не мало би бути.

Одним із джерел правдивої інформації про ті страшні часи було згадане нами «Радіо Свобода». Так, у передачі за 1954 рік журналісти говорили в ефірі про угорського письменника Артура Кестлера, автора книги «Невидимі письмена», написаної у результаті його перебування в СРСР у 1932-33 рр. Радіо передає такий факт, який змінив усе життя автора. Восени 1932 року А.Кестлер, маючи 27 років, зустрівся на станції Тбілісі з українською дівчинкою. На запитання письменника «Чому ж ви виїхали з села?» дитинча відповіло: «Ви чужинці... Що ви знаєте?» Після повернення додому А.Кестлер перейшов з комуністів у демократи і написав кілька викривальних книг про життя під диктатурою. Ось цитата зі згаданої книги «Невидимі письмена»: «Кожного ранку я довідувався з харківської газети про плани, що були виконані і перевиконані, про змагання заводських ударних бригад, про нагороджування орденами... Не було в газетах ні слова про голод в колгоспах, про епідемію тифу, про те, як вимирали цілі села... Здавалося, ця газета розповідала про якусь іншу країну, як не мала нічого спільного з довколишнім життям. Те саме стосується і радіо» [2 ; 14].

Бачимо, наскільки закритою була будь-яка інформація про стан справ у СРСР і, зокрема, в Україні. До речі, така ситуація тривала протягом існування Союзу. В одній з передач під назвою «Фінансова криза в СРСР і Україна» журналіст Е.Гольдман наводить такі факти. Питома вага нашої країни в загальному господарстві СРСР складала, за скромними підрахунками, 20%. Тож якщо бюджет Союзу за 1955 рік становив 590 млрд крб., то на Україну з них мало б припасти 118 млрд крб. Насправді ж Кремль виділив лише 26,3 млрд, які навіть не були використаними у повному обсязі через фінансову кризу в усьому Союзі [2 ; 49].

Або такий приклад з передачі за 1960 рік: «За даними ЦСУ під час перепису, тобто, на початку 59-го року, було в Радянському Союзі 37 мільйонів українців. З цього в Українській РСР – 32 мільйони» [2 ; 106]. Риторична назва передачі – «Де поділись мільйони українців?» Тих українців, які колись мали найбільший в Європі природний

приріст населення...

Таким чином, українські комуністи ніколи не мали права діяти самостійно. Тому й перманентний голод не припинявся. Тож говорити про незалежність ЗМІ в такій ситуації навіть недоречно.

Те ж таки «Радіо Свобода» в іншій передачі риторично запитує: «Чому за весь час свого існування советська дійсність не видала з себе ні одного журналіста, ім'я якого було б відоме всьому світові?» [2 ; 68].

Як свідчить кореспондент радіо, журналісти у вільних країнах подавали «повнокровний образ світу в усіх його життєвих проявах». Співці ж комунізму показували «сплющений потворно деформований відбиток цього світу в уяві безнадійно обмеженого пропагандиста, агітатора, якому реальна дійсність байдужа» [2 ; 66].

У нинішній Україні все відбувається за схожим сценарієм.

10 березня 2008 року постійний представник Росії при відділенні ООН у Женеві Валерій Лощинін закликав відмовитися від спроб кваліфікувати масовий голод 30-х років минулого століття як геноцид. Про це він заявив, виступаючи на сьомій сесії Ради ООН з прав людини. «Учора на сегменті високого рівня була піднята тема так званого Голодомору - масового голоду 30-х років минулого сторіччя. Цю трагедію намагалися представити як злочин геноциду, тобто цілеспрямоване знищення однієї етнічної групи населення» [8], - відзначив представник Росії.

«Історична ж правда полягає в іншому. Жертвами трагічних подій тих років стали мільйони людей різних національностей колишнього Радянського Союзу - росіян, українців, казахів, татар, башкир» [8], - заявив Лощинін.

При цьому він підкреслив, що голод 30-х років не може бути визнаний геноцидом, як його визначає Конвенція про геноцид 1948 року, і закликав «не займатися політичними спекуляціями на теми, пов'язані зі спільним, іноді трагічним, історичним минулим і не використовувати для цього довільне тлумачення норм міжнародного права» [8].

Як може дозволяти такі речі людина взагалі, зрозуміти тяжко, навіть зважаючи на те, що вустами Лощиніна говорив Кремль?

Причиною Голодомору стала політика сталінського режиму щодо українців як нації і, зокрема, щодо селян як класу. Головною метою організації штучного голоду був підірив соціальної бази опору українців проти комуністичної влади та забезпечення тотального контролю з боку держави за всіма верствами населення.

Цього не заперечував і сам Сталін: «У чому полягає головний недолік нашої роботи в селі за останній, за 1932 рік? Головний недолік полягає в тому, що хлібозаготівлі пройшли у нас в цьому році з більшими труднощами, ніж у попередньому році, ніж у 1932 році. Пояснити це поганим станом урожаю ніяк не можна, тому що урожай у нас був у цьому році не гіршим, а кращим, ніж попереднього року. Ніхто не може заперечувати, що валовий збір хлібів у 1932 році був більшим, ніж у 1931 році, коли посуха у 5-ти основних районах Північного Сходу скоротила хлібний баланс країни...» [4]. Таку «правду» надрукувала газета з відповідною назвою.

Та навіть після 33-го Сталін все одно боявся українців, бо ж майже винищив їх фізично, але духовно вони залишалися живими і зберігали надію: «В Україні ще зовсім недавно нахил до українського націоналізму не становив головної небезпеки, але коли перестали з ним боротися і дали йому розростись до того, що він зімкнувся з інтервенціоністами, цей нахил став головною небезпекою. Питання про головну небезпеку в галузі національного питання вирішується не пустопорожніми формальними спорами, а

марксистським аналізом стану справ на даний момент і вивченням тих помилок, які допущені у цій галузі» [5], - зазначає згадана нами «правдива» радянська газета.

Правду можна було дізнатися лише з-за кордону, Ось як писав публіцист Іван Багряний: «В роки 1929-32, в роки т.з. «колективізації», більшовизм виповів війну заможному селянству гаслом: «знищення куркуля як класу». В практиці це означало фізичне винищення колосальної маси людей, чесних трударів-хліборобів. І насамперед винищення українського селянства. Це знищення «куркуля як класу» в дійсності було для нас винищенням України як нації, бо вона на 70% селянська. Під цим гаслом фізичного винищення винищено буквально мільйони українського народу. І не т.з. «куркулів», а бідняків, інтелігентів і робітників.

Бо на Україні це знищення провадилось не в соціальному плані, а в політичному і національному. Куркулів знищували за те, що вони заможні, за те, що вони «куркулі». Бідняків, інтелігентів і робітників знищували за те, що вони співчували «куркулям», а значить були «підкуркульниками». В цю категорію вносили всіх тих, хто був проти радянської влади і колективізації» [1 ; 433].

Людей, приречених на жертву, засилали в сніги Сибіру і далекої Півночі, на смерть, де вони й гинули від голоду, холоду і хвороб, позбавлені всіх, навіть найелементарніших, людських прав. Таких людей, до речі, цькували і в пресі.

«Костями цих українських дітей і матерів Сталін вимостив усі шляхи й нетрі тої «необ'ятної родіни».

Так загинуло й чимало з моєї рідні. Але від того на Україні нікому не стало жити легше» [1 ; 433].

На жаль, правду відомого письменника довго не могли розпізнати, а як віднайшли, – не могли повірити. Але так було: «В 1933 році більшовики організували штучно голод в Україні.

Перед очима цілого світу українське селянство вмирало цілими селами й районами. Понад 5 мільйонів українського селянства загинуло тоді страшною голодною смертю. І ніхто палець об палець не вдарив в Кремлі, щоб урятувати той нещасний народ. Навпаки: допомогу, яку зорганізовано було в Західній Україні під проводом Митрополита Шептицького, братню допомогу від тої частини українського народу, що жила поза межами СРСР під Польщею, Сталін відкинув і навіть нічого не сказав про це вмираючим українцям в СРСР. Навіщо? То небезпечно, бо то є національна солідарність, така страшна для більшовизму. Сталін прирік українське селянство на наглядну смерть свідомо, щоб змусити його до покірності, до примирення з заведеним колгоспним рабством.

Елеватори в цілому СРСР тріщали тоді від українського хліба, запрацьованого українським народом, і здобутками того народу більшовики завоювали за безцінь світові ринки, творячи демпінг, постачали ним китайську революцію тощо... В цей час умираючих українських селян, що їхали до столиць просити на вулицях милостині, виловлювала червона жандармерія, іменована «робітничо-селянською міліцією», і викидала геть за місто вмирати на шляхах.

Український народ в цій страшній трагедії був доведений до людоджерства, до найвищого ступеня людської трагедії. Збожеволілі від голоду матері з'їдали своїх дітей...» [1 ; 434].

На жаль, «п'ята колона», яка нині присутня в Україні, всіляко заперечує факти, доведені історією. Проросійські ЗМІ подають цілий ряд матеріалів та нібито листів до

редакції, в яких висловлюється сумнів щодо того, чи був Голодомор геноцидом, чи відповідальність має нести Росія, чи взагалі було явище Голодомору.

На щастя, є в нас і дійсно українські видання, які розпоряджаються наданою їм свободою слова з найшляхетнішою метою – аби українська нація усвідомила себе. Голодомор — найпереконливіший доказ у давно назрілій справі національного й міжнародного засудження антинаціональної, антилюдяної, антихристиянської, антидержавної комуно-соціалістичної ідеології. Хіба Великий Голод та інші антиукраїнські дії комуністичної влади - ще не занадто гіркий плід, що розкриває криваву сутність марксизму-ленінізму? Скільки мільйонів людей мають ще замордувати червоні фанатики «наукового атеїзму», «класової боротьби» й «соціальної справедливості» (а фактично - Московщини як «третього Риму»), щоб заслужити на людський суд і довічне прокляття?

Існує безліч фактів щодо Голодомору, але серед них уже давно існує й істина, про яку чи не вперше в Україні заговорив професор американського походження Джеймс Мейс. У 1998 році він писав: «Уже 1927 року Сергій Єфремов у своєму «Щоденнику» пише про сотні тисяч голодуючих у Києві, про страхітливі черги за хлібом, про понад 200 тисяч киян, яким взагалі було відмовлено в праві купувати хліб, про незадоволення селян державною політикою хлібозаготівель. І все ж до 1932 року голод ще не мав характеру тотального знищення України як держави й українців як нації» [3 ; 35]. І це пише людина, яка почала досліджувати тему національного комунізму в СРСР (і УРСР зокрема), а вже в ній відкрила ще одну, набагато страшнішу підтему, якою й займалася фактично до кінця життя. Джеймс Мейс узагалі побував в Україні уперше лише в 1990 році, але й це перебування, як пише він у автобіографії, було надзвичайно вагомим, адже на той момент уже було створено організаційний комітет для скликання першої міжнародної конференції України з приводу Голодомору. Саме з того часу почали голосно говорити про українську національну трагедію. Проте дивно було професорові з того, що українці ніяк не могли отямитися і хоча б ліквідувати Комуністичну партію. Це, звісно, стосується насамперед так званих демократичних сил. Нині ситуація майже незмінна. Тому актуально звучать слова дослідника Мейса, написані 10 років тому: «Так, багато було зроблено, досліджено, видруковано про Голодомор, сталінські репресії, жах, яким був комунізм. Мало хто купує книжки українською мовою, а про історію радянської України – майже ніхто. Ті, хто не хоче вірити, що це було, просто не вірять. Їх жодні факти, жодні документи не зможуть переконати... Хотілося б, щоб щасливіший за мене історик XXI ст. писав про щасливу історію незалежної і багатой України, про розквіт її економіки, про постійне зростання благополуччя її людей. Та переважна більшість моїх студентів не бачать ніяких перспектив, не вірять, що вони можуть змінити ситуацію тут на краще. Хіба це не жнива розпачу?» [3 ; 39]. Хотілося б, щоб ці слова не справдилися.

Мав Джеймс Мейс і свій погляд на свободу: «Демократія має свої межі. Навіть свобода, культ якої є серцевиною демократичного державного самоустрою, має свої межі» [3 ; 40]. І далі: «Якщо ми прагнемо раціонального інтелектуального, культурного, політичного дискурсу у прогресивній країні, треба перш за все захистити простір цього дискурсу, і передусім захистити свободу слова, свободу преси. Без таких свобод Америка ніколи не стала б такою, якою вона є. Зі своїми щедрими людськими та природними ресурсами Україна має повну можливість стати інакшою, але не гіршою. Кращою. В часи нинішньої смертозагрозової кризи всі, хто живе у цій країні, особливо пристрасно мріють про це. Та без свободи преси це просто неможливо» [3 ; 47].

Але, повертаючись до проблеми Голодомору, Джеймс Мейс зазначає: «Масовий терор 1933 р. проти української культури – безсумнівна ознака наміру знищення української національної ідентичності як бази такої самодіяльності. Саме на цій основі у 1988 р. американська Комісія з вивчення голоду в Україні 1932-1933 рр. вирішила, що Голодомор був актом геноциду» [3 ; 63]. І нині справді мало б бути соромно обговорювати це питання на будь-яких рівнях і тим більше журналістам, які повинні працювати для збереження української пам'яті та історії задля кращого майбутнього. На жаль, в українців історія повторюється. Часто ми не бачимо того, на що вказують інші. Так, тоді, у 1990 році, за твердженням Мейса, Міжнародна Комісія по дослідженню голоду в Україні 1932-1933 рр., організована Світовим Конгресом вільних українців, «не змогла чітко визначитись у цьому питанні» [3 ; 63] (у питанні визначення Голоду як геноциду – авт.). Як зазначає Мейс, Конгрес ще й віднайшов відповідну мотивацію, мовляв, «штучний голод в Україні було організовано за 15 років до того, як були прийняті міжнародні документи, що подання про визнання факту геноциду має право зробити тільки уряд тодішнього СРСР і що немає серед живих фактичних організаторів Голодомору, крім ще живого на той час Лазаря Кагановича» [3 ; 63]. Детальніше про всі юридичні та семантичні нюанси Джеймс Мейс описував майже у кожній своїй статті, які видані книжкою «День і вічність Джеймса Мейса». І висновок звідси один – неукраїнець за походженням зробив для України незрівнянно більше, ніж найпалкіший так званий патріот України, тому що відкрив українцям очі. На всіх дискусіях, пов'язаних нині з Голодом-геноцидом у пресі, уже давно слід поставити крапку, адже відповідь дана не так давно, кілька років тому. Щоправда, розуміють її і досі не всі: «У контексті теорій Р.Лемкіна (польський юрист, який вперше ввів термін геноцид на позначення координованої серії німецької політики в окупованих країнах – авт.) 1982 року на Міжнародній конференції про Голокост і геноцид, яка відбувалася в Ізраїлі, я вперше виступив із заявою, що Голод 1932-1933 років був актом геноциду проти народу України, він був частиною координаційної атаки проти української самодіяльності, атаки, навмисність якої продемонстрована знищенням політики українізації, знищенням української інтелігенції та культури. А політика денационалізації перейшла до геноциду, тобто до штучного створення таких обставин життя, які спрямовані на знищення національної групи... Геноцид на землю прийшов як наслідок тоталітаризму, геноцид зумовлений тоталітаризмом – страшною машиною влади над людиною і над усім людським» [3 ; 123], - доводить дослідник.

За словами професора Мейса, в Україні «ще залишились психологічні і фізичні шрами геноциду» [3 ; 181]. Тому нині кожен працівник ЗМІ має брати приклад з Мейса – Журналіста з великої букви, який в останні роки зробив надзвичайно багато для пробудження національної свідомості українців. Це найяскравіший приклад вільної людини, вільного духу і вільного слова журналіста, яке відроджує, виправляє, обнадіює.

Таким чином, ми дійшли висновку, що на тему Голоду в Україні 1932-33 рр. треба говорити на повен голос, зокрема, у ЗМІ. Це потрібно в першу чергу для нашого українського громадянського самоусвідомлення. Насамперед, це стосується журналістів - голосу суспільства. Певні зрушення і результати у цьому напрямку вже є. Варто зазначити, що заслуга Президента Віктора Ющенка у розгортанні цієї теми і в розвінчуванні міфів щодо неї - неоціненна у віках. Так само, як і багатьох інших менш відомих сподвижників на благо цієї шляхетної справи (до речі, кафедра зарубіжної преси та інформації Франкового Університету активно працює над висвітленням цієї теми, зокрема, тематичний примірник газети «Креденс» і журналу «Листи до приятелів» було

вручено Президенту В.Ющенку під час його перебування у Львові у грудні 2009 року).

Список літератури

1. Багрянний І. Вибрані твори / Упоряд., автор передм. та приміток М.Балаклицький. – К. : Смолоскип, 2006. – 687 с. – (Сер. «Розстріляне відродження»).
2. Говорить Радіо Свобода: Збірка матеріалів української програми. – Книжка 3. – Мюнхен: Заходом української редакції Радіо Свобода, 1962. – 224 с.
3. День і вічність Джеймса Мейса / За загальною редакцією Л.Івшиної. – Видання перше. К. : ЗАТ «Українська прес-група», 2005. – 448 с.
4. Й. В. Сталін. «О работе в деревне»: Промова на Об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) 11 січня 1933 р. // Правда. 1933. – 17 января. – № 17.
5. Сталин И. Об уклонах к национализму: Из отчетного доклада XVII съезду партии о работе ЦК ВКП(б) 26 января 1934 г. // Марксизм и национально-колониальный вопрос: Сборник избранных статей и речей. - Партиздат ЦК ВКП(б). - 1935. - С. 199-200; Правда. – 1934. – № 27. – 28 января.
6. Сучасність. – 1989. – Ч. 9.
7. www.pravda.com.ua / 2008. – 10 берез.